

Николина Матијевић*

Факултет за правне и пословне студије, Нови Сад

ТРАНЗИЦИОНИ И КОНСОЛИДАЦИОНИ ПРОЦЕСИ У ХРВАТСКОЈ И СРБИЈИ: КОМПАРАТИВНА АНАЛИЗА

Сажетак

Процеси транзиције и демократске консолидације у Хрватској и Србији, предмет су нашег проучавања, као и идејне матрице на којима се започиње и опстојава, у дужем временском периоду, формирање новог политичког поретка. То су, преваходно, идеје о изградњи националне државе, као упоришта за успостављање посткомунистичког политичког система у овим државама, те извор легитимности нових режима.

Кључне речи: Хрватска, Србија, транзиција, демократизација, консолидација, национална држава

Деведесете године XX века биле су изразито бурне у Источној и Централној Европи, посебно у бившој Југославији¹⁾. Економске последице нестабилне политичке ситуације, биле су нарочито видљиве. Потпомогнуте националистичком реториком, довеле су до заоштравања односа међу социјалистичким републикама.

* Асистенткиња на Факултету за правне и пословне студије у Новом Саду; докторанткиња на Факултету политичких наука у Београду

1) О догађајима тих година погледати: Т. G. Ash, 1993, *Mi građani 1989. Svjedočanstva iz Varšave, Budimpešte, Berlina i Praga*, Zagreb; В. Пусић, 1992, *Владаоци и управљачи*, Загреб; С. Ђукић, 1992, *Како се догодио вођа*, Београд; Д. Радосављевић, 2001, *Елите и трансформација*, Нови Сад; N. Vladisavljević, 2008, *Serbia's Antibureaucratic Revolution: Milosevic, the Fall of Communism and Nationalist Mobilization*, London; С. Слалшак, 1992, *Шта је изазвало рат у Југославију*, Београд; П. Ташић, 1994, *Како је убијена друга Југославија*, Скопље; D. Bilandžić, 1999, *Hrvatska moderna povijest*, Zagreb; D. Jović, 2003, *Jugoslavija država koja je odumrla. Uspon, kriza i pad Kardeljeve Jugoslavije (1974-1990)*, Zagreb; и многе друге изворе.

Одржавање *statusa quo* постало је немогуће јер је шеф државе, дизајниран као осмочлани колективни орган²⁾ губио ауторитет у републичким и покрајинским органима власти. Општа политичка нестабилност довела је до успона радикалних вођа у оквиру Савеза комуниста Југославије, пре свих, Слободана Милошевића, у СК Србије³⁾. 1988. годину можемо навести као преломну годину за даљу судбину Југославије.

Као председник Председништва Централног комитета Савеза комуниста Србије (ЦКСКЈ), Слободан Милошевић је 1988. године успоставио нови политички курс, који ће Србију и Југославију одвести на странпутицу етно-национализма који ће Србију и Југославију одвести на странпутицу етно-национализма, због чега ће, укључујући и друге разлоге, доћи и до распада Југославије. Милошевићева ауторитарна политика, потпомогнута националистичким пројектима у осталим републикама, довешће до крвавих сукоба, најпре у Хрватској, а потом и у Босни и Херцеговини, затим на Косову, да би се финале те политике одиграло у самој Србији. До конституционалног распада Социјалистичке Федеративне Републике Југославије долази већ 1990. године, када поједине њене републике, доносе нове уставе који су били у директној контрадикторности са Уставом СФРЈ из 1974. године⁴⁾. Доношење Устава Савезне Републике Југославије, 27. априла 1992. године, и формално је означило крај СФРЈ.

Националистичка политика која је обележила деведесете године ХХ века у Хрватској и Србији, почетак краха у обе земље доживеће током 2000. године. У Хрватској ће Хрватска демократска заједница (ХДЗ) релативно мирно отићи с власти након парламентарних избора, док ће избори у СР Југославији и Србији бити праћени покушајем поништавања резултата од стране режима Социјалистичке партије Србије (СПС), што ће као последицу имати демократску петооктобарску револуцију.

Политичке промене које су се одиграле почетком новог миленијума у ове две земље, донеће са собом и нове уставне промене

---

2) По Уставу СФРЈ из 1974. године, свака република и покрајина је у Председништву СФРЈ била заступљена са по једним чланом; до уставних амандмана из 1988. године, члан Председништва је био и председник Председништва ЦК СКЈ, по положају.

3) Види више у: N. Vladislavjevic, 2008, *Serbia's Antibureaucratic Revolution: Milosevic, the Fall of Communism and Nationalist Mobilization*, London

4) Први такав устав усваја једностраначка скупштина Србије, 28. септембра 1990. године, са политичком паролом "Прво устав, па избори".

– у Хрватској је дошло до измене одредби које се односе на председничка овлашћења, писана по мери Фрање Туђмана, док ће се у Србији тај процес отегнути, тако да је нови устав донешен тек 2006. године.

ТРАНЗИЦИЈА И КОНСОЛИДАЦИЈА У ХРВАТСКОЈ И СРБИЈИ

Историјске напомене

Хрватска и Србија, данас независне и демократске државе, осим неколико заједничких обележја, деле и заједничку историју, већим делом XX века. Почетком деведесетих година, обе су кренуле путем изградње и реafirмације националне државе. Модерне државе своју легитимност црпе из степена демократичности институција и процедуре и њихове ефикасности, односно, могућности остварења специфичног друштвеног консензуса о границама простирања државне регулативе у области друштвених односа. Традиционално се поимање државе детерминистички заснивало на постојању територије и становништва, које је повезано заједничким етничким пореклом. Национална држава, као концепт XIX века, заснива се на овим претпоставкама. Остварена је, и развијена само нација која је створила своју сопствену државу, и тако постала фактором међународне политике и поретка и добила међународни легитимитет и спољну сувереност. „Брак између нације и државе испада нужан по идеолошкој и политичкој логици капитала. Држава са нацијом обезбеђује развој и стабилност, ефикасност и функционисање. Нација без државе губи своје битне одлике садржане у територији, традицији, пореклу. Развој капиталског друштва је диктирао стварање националне државе... што је омогућило капиталу да се стабилизује као владајући продукциони и друштвени однос.“⁵⁾ За Брубакера „Дебате о грађанству у веку националне државе су дебате о националнотету, о томе што он значи, што би требало да значи и што припада националној држави. Национална држава је и идеја и идеал: то је један посебни начин вредновања и означавања социјалног и политичког чланства. У складу са овим моделом чланства у националној држави могло би се означити као егалитарно, свето, национално, демо-

5) Види: Б. Ковачевић у Д. Радосављевић, 2001, *Елите и трансформација*, Нови Сад, стр. 43-45.

кратко, јединствено и социјално изводиво. Од времена класичне европске националне државе, ове норме настављају да обликују говор о националиту, грађанству, имиграцији, војној служби, држави благостања, патриотизму, националном идентитету и другим питањима која се односе на чланство у политичкој заједници“. Следствено томе, јасан је модел националиста „који, у основи, бране интегралну вредност класичног модела државе. Сажето, чланство у држави (грађанство) претпоставља припадност нацији (националитет)“. ⁽⁶⁾ Тако Подунавац, следећи Гиденса, наглашава став о национализму као основној унифицирајућој сили: „у њему се, као особитој етичкој и супстантивној доктрини, супституира она функција коју је традиција имала у предмодерним типовима владавина (‘територијалне државе’)“ ⁽⁷⁾ па закључује да се национализам нужно приказује у два „момента“ - прво, природа свих националистичких покрета је инхерентно политичка; друго, да је средишња одређеност национализма мит о утемељењу политичке заједнице. Или, како то каже Гиденс: „Без обзира на разлике, националистички идеал тендира ка концепту ‘домовине’; другим речима, ка концепту територијалности; на миту о утемељењу заједнице заснива се културна аутономија оне заједнице која би требало да буде носилац ових идеала (...) Солидарност коју национализам жели да обликује утемељена је на посесији земље, и то не било које земље, већ хисторијске земље, земље прошлих генерација“. Нација и националитет сачињавају онај идеолошки супстрат на основу којег се оправдава и изводи закључак о премоћи државе над облицима одређених аутономних моћи. „Она служи као кључни фактор уједињавања политичке заједнице. Но, нужно је рећи, да нација и националитет представљају ‘критику’ не само претполитичких облика уједињавања већ, подједнако, и критику ограничености нововековне уговорне теорије о уједињавању заједнице.“ ⁽⁸⁾

Фундаментално политичко-правно питање државе, тако и оне остварене на релативно “чистој” етничкој територији, јесте однос према мањини/мањинама, које такође могу да обнове осећања свести припадности појединим етничким, културним, па и политичким посебностима. Идеја патриотизма, као брана евенту-

6) Види: М. Подунавац, 1998, *Принцип грађанства и поредак политике*, Београд, стр. 58.

7) Исто, стр. 68.

8) Исто, стр. 71.

алном растакању државне заједнице и припадност „исконској целини“, основна идеолошка поставка концепта националне државе, удаљавају је од могућности решавања овог проблема изван делокруга заједнице утемељене на слободном избору њених грађана. „Држава организира нацију у развоју и настоји монополизирати националну традицију чинећи од тога моменат будућности који зацртава сакупљајући сјећање народа-нације“.⁹⁾ Зато, „нација постаје сидриште државне власти“, јер битне одлике националног идентитета имају посебан значај за функционисање државе. Тако је и на питање: „Да ли је за демократизацију друштва нужан пролазак кроз етапу националне државе?“, у великом броју случајева, у историјском развоју државе, био позитиван одговор. „Национална је држава представљала инфраструктуру државно-правне дисциплинске управе, те пружила гаранцију за очување простора индивидуалног и колективног деловања ослобођеног од дјеловања државе.“¹⁰⁾ Консеквентно, следи став да је национална држава створила основе за развој културне и етничке хомогености, а једновремено је из јавног, културног и политичког живота бивала искључена мањина/мањине.

Поједине су земље из источне и централне Европе прихватиле концепт националне државе почетком деведесетих, имајући многобројне националне проблеме из претходног система. Тврдокорно су опстојавале на концепту јачања националних особености и недељивог националног суверенитета, што је било плодно тле за развој национализма, и мањинских, и већинских етничких колективитета у тим земљама. Тако се захтевало да се створи заокружена државна целина за већинску нацију, и да се из те творевине искључе припадници других нација. То указује на став да се не захтева само заједничко живљење једне нације у једној држави, већ и став да у тој заједници не живи нико осим припадника те нације. Оваква нација-држава, „ако је формирана као тотална друштвена творевина, остварује се нужно као аутаркична (и највероватније) ауторитарна заједница.“¹¹⁾ Тако су до крајњих консеквенци изведена погрешно прилагођавања политичких проблема, насталих у новим демократским (пост-комунистичким) земљама, у овом традицио-

9) N. Pulancas, 1981, *Država, vlast, socijalizam*, Zagreb, str. 107; цит. према: Д. Радосављевић, 2001, *Елите и трансформација*, Нови Сад, стр. 45.

10) J.Haber mars, 1991, *Državljanstvo i nacionalni identitet*, Zagreb, str. 138.

11) В. Становчић, 1986, *Федерализам/конфедерализам*, Никшић; цит. према: Д. Радосављевић, 2001, *Елите и трансформација*, Нови Сад, стр. 45.

налном плуралистичком подручју Европе. Случајеви Хрватске и Србије су карактеристични примери за то.

Модел изградње државе (state-building-a) Хрватске и Србије разликовали су се у значајној мери. Србија је своју независност добила од Отоманског царства, 1878. године, и своју територију је проширивала након бројних устанака и ратова (од Првог српског устанка из 1804. године до Балканских ратова 1912-1913. године). Хрватске земље - Хрватска, Славонија, Далмација, Истра - имале су само ограничену аутономију у оквиру Хабзбуршке монархије и све до 1918. године потпуна независност уједињених хрватских земаља није деловала оствариво. Обе ове земље су своје прво уједињење, 1918. године, дочекале као претежно аграрне и делимично модернизоване државе. Стварањем Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца 1918. године, започета је заједничка историја, која ће свој први прекид доживети почетком Другог светског рата 1941. године. Овај период, од 1918. до 1941. године, карактерише слаби парламентаризам до 1929. године, а од ове године до избијања рата, диктатура краља Александра и кнеза Павла Карађорђевића. Увођење диктатуре додатно је нарушило стабилност политичког система и продубило постојеће српско-хрватске сукобе. Ове сукобе је делимично ублажило оснивање Бановине Хрватске, 1939. године, на основу Споразума Цветковић-Мачек, али је тај покушај трајао изузетно кратко. Током Другог светског рата заједничка држава је престала да постоји, јер је била подељена од стране немачких и италијанских окупационих снага као део плена. На територији Хрватске долази до оснивања Независне Државе Хрватске, квинслишке државе, која је била под директним патронатом нацистичке Немачке. Народна-ослободилачка борба била је предвођена Комунистичком партијом Југославије, чија је највећа заслуга стварање федерације република, у чијем се саставу нашло шест држава, 1945. године. Друга Југославија је од момента свог настанка, у погледу социјалне и економске модернизације као и институционализације, била комунистичка земља.

Да би боље разумели услове под којима су започете транзиције у Хрватској и Србији, потребно је описати начин функционисања комунистичког режима у његовом најуспешнијем периоду.

Постоји неколико карактеристичних обележја која су одликовала комунистички режим, а која су имала изузетно велики утицај на Хрватску и Србију, као конститутивне делове Југославије. По

Закошеку, три су кључна поља имала пресудан утицај на стварање предуслова за транзицију и трансформацију:

1. одлике политичког система;
2. структура институција и проблеми у функционисању федерације;
3. особине и проблеми економског система.¹²⁾

Политички систем Југославије од 60-их година XX века може се окарактерисати као ауторитарни режим са ограниченим друштвеним плурализмом, у којем је моћ била подељена између република (и покрајина) и федерације. Легитимност режима била је заснована на идеологији самоуправљајућег социјализма и на револуционарном наслеђу из Другог светског рата. Од оснивања Југославије, 1945. године, до маја 1980. године, вођа режима је био Јосип Броз Тито, у чијим је рукама била сконцентрисана моћ одлучивања, али који је и сам за себе представљао, као вођа антифашистичког покрета и социјалистичке револуције, извор легитимности система. Након његове смрти, примарни циљ комунистичких лидера постало је очување статуса quo, што је најбоље одсликавала парола „И после Тита – Тито!“.

Са јачањем статуса федералних јединица – република, постепено је дошло и до јачања статуса аутономних покрајина, Војводине и Косова и Метохије, које су биле у саставу Србије. Доношењем Устава из 1974. године, ове две покрајине су постале конститутивни елементи федерације, што је подразумевало увођење високог степена аутономије, и добијање права на репрезентацију на федералном нивоу. Након Титове смрти, с обзиром на то да је он био главни арбитар у политичким процесима, процес одлучивања постао је знатно спорији и непоузданији. Према професору Подунавцу „*Основно језгро политичког поретка у бившој Југославији чинио је систем харизматске власти и харизматског легитимитета. Овакав тип поретка носи у себи веће могућности саморазарања него политички режими засновани на традиционалном или рационалном ауторитету. Најосетљивији проблем са којим се овај тип поретка суочава јесте питање харизматског наслеђа и рутинизације харизматског ауторитета. Од начина на који се решавају ова два проблема у основи овиси природа политичког поретка.*

12) N. Zakošek, Democratization, “State-building and War: The Cases of Serbia and Croatia”, *Democratization*, Vol. 15, No. 3/2008, str. 590.

Анализе ових типова политичких поредака показују да су могуће двије солуције решавања питања политичког наслеђа. Прва је да се успостављање новог харизматског лидера заснива на темељу правила и критерија које је установио сам харизматски лидер у сарадњи са припадницима “харизматске заједнице”. Ово је случај када харизматски лидер установљава процедуре политичког наслеђивања. Друга је солуција када сâм харизматски лидер одреди свог наследника. Признавање десигнираног наследника врши се по правилу акламацијом оних који су најмоћнији и најповлашћенији следбеници лидера (харизматске заједнице).¹³⁾ Питање харизматског наслеђа у бившој Југославији није било решено. Тито није одредио себи наследника а нису постојале ни процедуре и правила које би ово питање могле успешно решити.

Током априла 1981. године, непуних годину дана након Титове смрти, демонстрације Албанаца на Косову су показале велико незадовољство постојећим федералним уређењем. Косовски Албанци су захтевали да Косово постане седма југословенска република, што су одбиле вође југословенске, а нарочито српске комунистичке партије.

Радничко самоуправљање и „социјалистичка тржишна економија“¹⁴⁾ били су главна карактеристика југословенске економије. Главни проблеми с којима се суочавала југословенска економија били су константни буџетски дефицит, висока инфлација, висока стопа незапослености и проблематична стопа привредног раста, након шездесетих година XX века. Сви ови недостаци су почетком 80-их година, у комбинацији са високим спољним дугом, изазвали озбиљну економску кризу. Из нестабилне макроекономске ситуације проистекле су две главне последице – велике разлике у нивоу развијености региона – република, и сукоби међу републикама око редистрибуције капитала. Лоше економско стање додатно је довело у питање легитимност комунистичког режима.

Поред ових општих проблема који су једнако погађали све федералне јединице, свака од њих се суочавала са својим сетом проблема.

У Хрватској је политичка ситуација била затегнута још од 1971. године, када је Хрватско прољеће било заустављено од стра-

13) М. Подунавац, 2003, „Пут Србије ка нормалној држави“, Република, бр. 318-319.

14) Исто, стр. 591.

не Тита и догматског дела хрватског комунистичког руководства; вође овог покрета избачене из Савеза комуниста Хрватске, а неки, од којих ће многи ускрснути у деведесетим, послани у затворе. Комунистичка елита, предвођена присталицама „чврсте руке“, била је за очување постојећег стања и против увођења политичког плурализма. Један од важних елемената овог *statusa quo* било је очување једнаке поделе моћи између Хрвата и Срба, на чему се у Хрватској инсистирало након Другог светског рата.

За то време, у Србији се појавило велико незадовољство због постојећег конституционалног статуса републике, њене унутрашње структуре, али и слабљења југословенске федерације. Почетком 80-их ово незадовољство је изазвало јавну дискусију. Пажња је била усмерена пре свега на проблеме Срба на Косову, али и на наводну дискриминацију Србије у федерацији, односно, у другим републикама. У оквиру Савеза комуниста Србије дошло је до поделе по питању „српског националног питања“ на умерено, либерално крило, и на радикално, националистичко и ауторитарно.

Друга половина 80-их година показала је да су Југославији потребне темељне реформе. Као одговори на кризу која се појавила у периоду од 1986-1988. године, јавила су се три различита гледишта. Прво, настало у Словенији, подразумевало је увођење политичког плурализма, слободне изборе и независни статус Словеније. Словеначка формула се показала успешном и имала је значајан утицај на започињање демократизације и *state building* у Хрватској. Друго гледиште о трансформацији био је план Слободана Милошевића и српског комунистичког естаблишмента. Трећа алтернатива, створена на нивоу федерације, била је економска реформа коју је, почетком 1989. године, започео председник федералне владе Анте Марковић. Он је предложио спровођење приватизације, увођење тржишних механизма, на крају, и политичког плурализма. Све то, наравно, у оквиру заједничке државне целине – Југославије. Иако је у почетку ова реформа била успешна, она није успела да осигура мирну трансформацију федерације, јер Марковић и његова влада нису имали ефективну контролу над федералним органима силе, нити сарадњу три највеће и политички и економски најмоћније републике – Србије, Хрватске и Словеније.

По Лазару Вркатићу¹⁵⁾ четири главна узрока рата и распада СФРЈ су следећа:

15) Л. Вркатић, 2009, *О конзервативним политичким идејама*, Нови Сад

1. Конзервативизам побеђен приликом успостављања друге Југославије, остао је јак у круговима интелектуалне елите, а повремено је добијао и политичку подршку унутар социјалистичког покрета. Такође, постојала је одређена неживљеност нација, која је чекала тренутак за остварење свога циља;

2. Подршка рату као фактору преваге конзервативне идеје од стране битних фактора међународне заједнице;

3. Велика је вероватноћа да би рат био избегнут да је у Југославији победила либерална идеја, што не значи да у појединим деловима земље не би победила ауторитарна политичка опција;

4. У другој Југославији је функционисала одређена врста својине, која је изнедрила менаџерску економију, која се не би могла уништити без рата. „Основни узрок рата је облик рата који није могао другачије бити устоличен“¹⁶⁾.

Транзиција и консолидација у Хрватској

Промена режима у Хрватској била је последица неколико упоредних процеса који су се тада дешавали - либерализације која је наступила због слабљења комунистичког режима; спољних притисака који су долазили са федералног нивоа и из Србије; појављивања нових политичких партија и група, као и њиховог позиционирања и подела које су се јавиле у оквиру владајуће комунистичке елите (на присталице чврсте руке и оне умерене). Додатни подстицај променама дали су и раздробљавање Совјетског блока и напредовање политичких реформи у Словенији. Реформистичко крило у оквиру Савеза комуниста Хрватске се у децембру 1989. године изборило за прве слободне изборе. До ескалације хрватског национализма долази у току изборне кампање, за парламентарне изборе предвиђене за мај 1990. године. Сами избори су изазвали промену комунистичког режима. Изборна победа Хрватске демократске заједнице (ХДЗ) и прихватање пораза, од стране Савеза комуниста Хрватске - СДП (СКХ-СДП), осигурала су миран и легалан пренос власти. Нови устав, усвојен у децембру 1990. године (тзв. „божићни устав“), успоставио је јак полупредседнички систем, који је омогућио новом председнику, др Фрањи Туђману, да ефективно одговори на југословенску кризу и сукобе који се јављају у Хрватској. Конкретни разлози за усвајање полупредседничког система, званична уставноправна доктрина образлагала је следећим аргу-

16) Л. Вркатић, 2009, *О конзервативним политичким идејама*, Нови Сад, стр. 240.

ментима¹⁷⁾ – сматрало се да полупредседнички систем помирује два основна захтева потребна за успешно функционисање власти модерне државе: врло висок степен политичке демократије и стабилност политичког система у целини; и трећи разлог је више историјског карактера – сматра се да је полупредседнички систем био присутан у хрватској демократској традицији још од бана Јелачића.

Неки аутори су доказивали да се у Хрватској „након првих компетитивних избора тијеком 1990. развијао посебан тип државе који је у себи уједињавао елементе парламентарне, председничке и владине државе“¹⁸⁾. Као пример, А. Бачић у свом тексту Уставно уређење у Републици Хрватској (1990-2002), наводи анализу угледне политикологинје М. Касаповић, која у својој анализи хрватске државе полази од две хипотезе: (1) хрватска држава је начелно уставно одређена као парламентарна законодавна држава, и (2) уставним нормама, а нарочито политичком и правном праксом, постоји могућност појаве „ванредних законодаваца“, што у ствари мења карактер државе у потпуности.¹⁹⁾

Једна од одлика новог режима била је и огорченост на Србе. Нови режим одбио је сваку могућност поделе власти с њима и укинуо је привилеговано право вета српској националној мањини, док је Хрватску дефинисао као националну државу Хрвата.²⁰⁾ Дефинисање Хрватске као државе хрватског народа имало је велики утицај на функционисање државне администрације, судова, полиције, државних медија и других институција, јер су предност приликом запошљавања имали Хрвати, док су хрватски грађани српске националности били дискриминисани.

Ова политика новог режима, у комбинацији са мобилизацијом Срба, коју је иницирао режим Слободана Милошевића, преко Српске демократске странке, продубила је постојећи сукоб између хрватских власти и српске заједнице у Хрватској. Представници Срба у хрватским институцијама су се из њих повукли, а недуго затим

17) А. Бачић, 2002, „Уставно уређење у Републици Хрватској (1990-2002)“, у: *Између ауторитаризма и демократије – Србија, Црна Гора, Хрватска, том I*, Београд, стр. 59.

18) Цитирано према: А. Бачић, 2002, „Уставно уређење у Републици Хрватској (1990-2002)“, у: *Између ауторитаризма и демократије – Србија, Црна Гора, Хрватска, том I*, Београд, стр. 59.

19) Исто.

20) N. Zakošek, 2008, *Democratization, State-building and War: The Cases of Serbia and Croatia*, Democratization, Vol. 15, No. 3, str. 598.

дошло је до оружаних сукоба. Избијањем оружаних сукоба „српско питање“ престало је да буде демократско питање и постало је питање хрватске државности. Побуњени Срби тражили су да Хрватска остане у саставу Југославије, или ће у противном тражити отцепљење од Хрватске. С обзиром на то да представници хрватске државе нису пристали на то, дошло је до избијања рата у августу 1991. године. Одговор ХДЗ режима на избијање рата било је успостављање вишепартијске „влада демократског јединства“⁽²¹⁾ која је укључивала представнике свих парламентарних партија, осим српских. Но, животни век ове владе није био дуг – до ванредних парламентарних и председничких избора дошло је већ у августу 1992. године. Након већински добијених парламентарних избора, и након што је председник странке постао председник републике, са признањем независности од стране међународне заједнице и успостављањем основних државних институција, ХДЗ је постао предоминантна партија која је свој политички монопол користила да маргинализује опозицију и ограничи критицизам упућен режиму. Ратни сукоби су потрајали до хрватске војно-редарствене акције „Олуја“ у августу 1995. године, чија је последица било масовно измештање/протеривање Срба са простора Хрватске.

Значајну улогу у промени режима имао је пројекат израдње државе. Првобитно, хрватске власти нису знале хоће ли бити могуће добијање независности због сложених међународних односа, па је конфедерално преобликовање Југославије постало једна од опција. Позитиван став међународне заједнице према независности Хрватске појавио се након распада Совјетског Савеза, као и када је постао изванредан распад Југославије. Сувереност Хрватске проглашена је на целој њеној територији, у оквирима постојећих граница. Слободан Милошевић и Срби из Хрватске истицали су да границе нису важне и да су националне заједнице дужне, те да имају право, да саме одлучују о свом статусу. Није постојао јасан план како би се успоставиле нове границе јер је већина територија заузетих од стране Срба из Хрватске имала мешовиту националну структуру, где су Срби углавном имали статус већинског становништва. Хрватска је међународно призната као независна држава у јануару 1992. године, али су ефективну контролу на трећини њене територије имали побуњени Срби и Југословенска Народна Армија (ЈНА). Мировне снаге Уједињених нација (УНПРОФОР)

---

21) N. Zakošek, 2002, *Politički sustav Hrvatske*, Zagreb, str. 33.

ушле су у Хрватску у фебруару 1992. године да би спречиле даље оружане сукобе.

Друга значајна препрека у процесу изградње хрватске државе (state building) била је „тајна агенда“²²⁾. „Тајна агенда“ представља Туђманов план сарадње са Србијом у подели Босне и Херцеговине, који су подржавале екстремно националистичке и чврсте Туђманове присталице и сецесионистички оријентисани босанско-херцеговачки хрватски лидери. Да би остварили овај план, хрватски сецесионисти су основали посебну хрватску територијалну јединицу, по угледу на оне које су основали Срби из Хрватске, на територији Хрватске. Све ово довело је до избијања рата између босанско-херцеговачких Хрвата и босанске војске у октобру 1992. године. Туђманов план о подели Босне и Херцеговине почео је да угрожава територијални интегритет и признање статуса quo између југословенских република. Овом плану се супротставио широки спектар политичких партија и фракција, чак и мањинска група у самом ХДЗ-у, која је претила да ће поцепати партију. Коначно, Туђман је попустио под притиском међународне заједнице и постигнут је договор у фебруару 1994. године. Хрватска територијална јединица на простору БиХ је реинтегрисана у босанско-херцеговачку федерацију и постала је један од ентитета у Босни и Херцеговини, који су основани након потписивања Дејтонског споразума.

Након што је препрека у виду „тајне агенде“ у процесу изградње хрватске државе превазиђена, Хрватска је била у стању да оствари свој главни циљ – сломила је отпор побуњених Срба на својој територији и повратила свој територијални интегритет. Последња територија која је била под управом побуњених Срба била је Источна Славонија, која је мирним путем враћена под управу Републике Хрватске, у јануару 1998. године. Након што је Хрватска повратила контролу над целом својом територијом, представници хрватских Срба постали су поново саставни део хрватског политичког живота. Међутим, последице ратних сукоба су биле такве да се број Срба у Хрватској драстично смањило – са 12,2% на 4,5%²³⁾. Данас Срби у Хрватској имају статус националне мањине чија су права заштићена Уставом РХ.

22) N. Zakošek, 2008, *Democratization, State-building and War: The Cases of Serbia and Croatia*, *Democratization*, Vol. 15, No. 3, str. 598.

23) N. Zakošek, “Democratization, State-building and War: The Cases of Serbia and Croatia”, *Democratization*, Vol. 15, No. 3/2008, str. 599.

Главни актери у промени режима, процесу изградње државе (state building-u) и рату били су:

- реформисани комунисти који су се из Савеза комуниста Хрватске (СКХ) трансформисали у Социјалдемократску партију Хрватске (СДП);
- Хрватска демократска заједница (ХДЗ) предвођена председником Фрањом Туђманом која је освојила прве вишепартијске изборе и започела транзицију у Хрватској. Ова партија је била доминантна на политичкој сцени Хрватске током 90-их година као главни креатор хрватске унутрашње и спољне политике. Њен програм је предност давао питању изградње хрватске националне државе;
- група мањих центристичких партија (лево и десно од центра) је имала изузетно важну улогу захваљујући коалиционом потенцијалу. Оне су биле важне у хегемонији ХДЗ-а али и након његове смене 2000. када су постале важан партнер СДП-а као највеће опозиционе партије;
- Српска демократска странка (СДС) била је политичка организација које је предводила побуну Срба у Хрватској. На почетку свог деловања била је отворена за преговоре са хрватским властима али је њеног првог лидера, Јована Рашковића, Милошевић сменио и на његово место поставио радикалнијег локалног политичара, Милана Бабића. Партија је убрзо проглашена неуставном и нестала је са политичке сцене 1995. године (са падом Републике Српске Крајине). Преостале Србе у Хрватској данас представља Самостална демократска српска странка (СДСС), Војислава Станимировића, те кровна организација Срба у Хрватској, Српско национално Вијеће, којем је на челу др Милорад Пуповац.

Партијски систем Хрватске прошао је до сада кроз три фазе свог развоја. Партије које су се појавиле у прелазном периоду 1990-1992. и данас доминирају политичким системом. Први избори 1990. године створили су биполаран партијски систем који се након 1992. године трансформисао у систем са предоминантном партијом (мисли се на ХДЗ) да би се након избора 2000. године стабилизовао као систем умереног плурализма. Парламентарни избори 2000. године значили су прекретницу у политичком животу РХ – након десет година доминирања на политичкој сцени, ХДЗ је плативно мирно одступио с власти, препуштајући вођење државе

дотадашњој опозицији, предвођеној СДП-ом, Ивице Рачана.. Један од првих задатака нових власти била је измена уставних одредби које су се односиле на председничка овлашћења – измене су довеле до укидања полупредседничког система.²⁴⁾

Транзиција и консолидација у Србији

На самом почетку ћемо напоменути да се промена режима у Србији одвијала као трансформација без демократије, као „ауторитарна инволуција“²⁵⁾ политичког система. Трансформација у Србији је почела пучем у оквиру Савеза комуниста Србије, чиме је разрешен унутрашњи сукоб који је постојао између умерене струје и присталица тзв. чврсте руке. У јесен 1987. године, представник чврсторукаша, Слободан Милошевић, победио је своје унутарпартијске умерене противнике и успоставио нови политички курс.²⁶⁾ Део успостављања новог политичког курса било је и напуштање постојећих правила игре и успостављање самовоље вође. Користећи се незадовољством које је постојало у вези са ситуацијом на Косову, Милошевић је основао масовни националистички покрет тзв. „антибирокарске револуције“ која се манифестовала масовним окупљањима и демонстрацијама. У неколико прилика број окупљених људи је прелазео број од више стотина хиљада окупљених. Потребно је напоменути да су ови скупови били националистички мотивисани и да, углавном, нису имали везе са економском и социјалном кризом која је објективно постојала. Након пада комунизма у Источној Европи и слободних избора у четири југословенске републике, увођење вишепартијског система у Србији је постало неизбежно. За Милошевића ово није био изазов, он је још увек уживао велику популарност код грађана, те је са извесном лакоћом је победио на председничким изборима, док је његова политичка партија морала да се служи многим недозвољеним стварима да би победила на парламентарним изборима у децембру 1990. године.

Да би разумели како је блокиран процес демократизације у Србији, морамо се осврнути на процес изградње државе који је Милошевић покушавао да спроведе. Парадоксално је да није посто-

24) N. Zakošek, 2002, *Politički sustav Hrvatske*, Zagreb, str. 115.

25) Прим. превод аутора текста, према: N. Zakošek, «Democratization, State-building and War: The Cases of Serbia and Croatia», *Democratization*, Vol. 15, No. 3/2008, str. 593.

26) Види: С. Ђукић, 1992, *Како се догодио вођа*, Београд; Д. Радосављевић, 2001, *Елите и трансформација*, Нови Сад; N. Vladislavljevic, 2008, *Serbia's Antibureaucratic Revolution: Milosevic, the Fall of Communism and Nationalist Mobilization*, London.

јао јасан план, али је Милошевић био у стању да пробуди српски национализам и постигне легитимност, користећи општу формулу „сви Срби у једној држави“. То је индиректно значило да Србија не прихвата ни могуће конфедерално уређење државе, ни територијални статус quo по питању граница, уколико дође до распада Југославије. Последица овога било је стално прилагођавање новонасталим ситуацијама, стварајући при том четири различита циља изградње државе, која се могу идентификовати у периоду од 1987. до 1999. године.

Првобитни циљ била је конституционална и политичка унификација Србије, праћена знатним лимитирањем аутономних статуса Војводине и Косова и Метохије²⁷⁾. Овај циљ је остварен већ 1989. године. Истовремено, Милошевић је покушао да наметне централизацију Југославије, тако да Србија заузме доминантну позицију. Да би остварио своје циљеве, комбиновао је репресију (Косово), комунистичке институције на нивоу федерације и политички утицај који је остваривао организовањем масовних протеста и популистичком мобилизацијом Срба, у, и ван Србије. Крајем овог периода (од маја 1990. до јуна 1991. године), са командом Југословенске народне армије (ЈНА) покушао је да уведе ванредно стање и успостави прелазни војни режим, како би наметнуо „српско“ решење. Покушај је завршио доста неуспешно.

Након што је постало извесно да се не може спречити проглашење независности Словеније и Хрватске, стратегија Слободана Милошевића се из политичке променила у ратну. Након кратког рата и повлачења ЈНА из Словеније (јун - јул 1991. године) стратегија „сви Срби у једној држави“ је била одређена као средство за очување Југославије под контролом Србије. Главна улога била је додељена ЈНА, која је имала подршку наоружаних српских побуњеника у Хрватској и парамилитарних јединица из Србије. Прокламовани циљ је био поразити хрватске власти и одредити нове границе између Хрватске и остатка Југославије. Очекивало се да ће БиХ и Македонија остати у саставу Југославије и да се неће усудити супротставити Милошевићу и ЈНА, јер нису имале војску и недостајала им је међународна подршка.

---

27) Иако су аутономна права Војводине и Косова била знатно дерогирана, из врло прагматичних разлога, Милошевић је искористио право да покрајине буду представљене на нивоу федерације, тако да је контролом избора покрајинских представника имао три гласа у федералном председништву, а са гласом црногорског представника имао је четири гласа.

Међутим, и овај сценарио је прошао неславно, јер су Словенија и Хрватска убрзо признате као независне државе, у јануару 1992. године. Након њиховог међународног признања, Милошевић је са хрватским Србима одлучио да „очисти“ српску територију дуж демаркационих линија у Хрватској, које би касније могле бити „ампутиране“ и припојене остатку Југославије. Након референдума за независност у БиХ (фебруар-март 1992. године) иста стратегија је примењена и у овој републици. Рат је на територији БиХ трајао до новембра 1995. године. Снаге босанско-херцеговачких Срба имале су на располагању арсенал ЈНА и подршку Србије. Циљ им је био заузети и „очистити“ што више територије. Коначни циљ је био да се све територије под контролом Срба припоје југословенској федерацији, сачињеној од Србије и Црне Горе, као засебне републике или као српске покрајине.

Након што су офанзиве хрватске војске и полиције успешно спроведене у мају („Бљесак“) и августу („Олуја“) 1995. године, читав територија која је била под контролом хрватских Срба, враћена је под контролу хрватских власти. Бошњачко–хрватска офанзива у БиХ, спроведена је у јесен 1995. године уз подршку ваздушних напада НАТО снага. Последица ове акције било је потписивање Дејтонског споразума, који је Србима у Босни омогућио оснивање аутономне заједнице, Републике Српске, у оквиру слабе, и под међународним протекторатом, Федерације БиХ, али је истовремено онемогућио остварење концепта „Велике Србије“. Након доживљених неуспеха у Хрватској и Босни и Херцеговини, Милошевић се окренуо преосталим *state building* питањима. Савез са Црном Гором морао се сачувати упркос растућим суверенистичким тежњама у Црној Гори. На Косову је био одлучан да одржи српски суверенитет по сваку цену. Након што су косовски Албанци одустали од пасивног отпора и почели да воде герилски рат, Милошевић је почео да спроводи „коначно решење“. Акција опсежног исељавања косовских Албанаца припремана је током 1998. године, а спровођена 1999. године током НАТО бомбардовања Србије, у периоду март – јун 1999. године. Зацртани циљеви везани за Црну Гору и Косово нису остварени. Црна Гора се определила за независност у мају 2006. године, а Косово је 1999. године стављено под контролу Уједињених нација, на основу Резолуције Савета безбедности УН, 1244.

Једна од специфичности српског плана изградње државе било је постојање Србије као дела југословенске федерације. То је

подразумевало постојање федералног нивоа институција које су, *de facto*, биле под контролом Србије. Током почетне фазе, до лета 1991. године, неке од федералних институција уживале су аутономију (савезно председништво, савезна влада, ЈНА). Након избијања рата у Хрватској оне су сведене на оруђа којима се користио Милошевић у спровођењу својих планова. У априлу 1992. године, крње савезне институције су занемарене и основана је нова савезна држава – Савезна Република Југославија. Доминанта личност новог политичког система био је Милошевић. Црна Гора, која је уз Србију чинила нову савезну државу, већ се 1997. године почела дистанцирати од СР Југославије и Србије. Нова трансформација уследила је у фебруару 2003. године, када је успостављена Државна заједница Србија и Црна Гора. Њен животни век је трајао до маја 2006. када је Црна Гора, путем референдума, прогласила независност.

Промене режима, изградња државе и рат били су под утицајем четири типа учесника:

1. комунистичку елиту представљали су Милошевић и његова странка, Савез комуниста Србије (СКС), која се касније трансформисала у Социјалистичку партију Србије (СПС). СПС је задржала модификовану комунистичку идеологију, која је била поткрепљена јаком дозом српског национализма. Партија се залагала за очување институције државне својине пружајући отпор приватизацији и тржишним реформама. Структура моћи у партији била је у потпуности прилагођена лидеру странке, Слободану Милошевићу;

2. масовни националистички покрет, 1988-1990. године, настао је мобилизацијом косовских Срба, који су подржале нека удружења интелектуалаца, пре свих Удружење књижевника Србије и Српска академија наука и уметности, чему се придружила и Српска православна црква²⁸). Од самог почетка овим покретом је управљао Милошевић. Након 1990. године покрет је престао да постоји - делимично је интегрисан у СПС, једним делом у партије сателите СПС-а, а делимично и у тајне структуре режима, организоване за потребе вођења рата;

3. центристичку опозицију је чинило неколико партија које су се, свака у различитој мери, залагале за спровођење српског националног програма. Ове партије бавиле су се углавном критиковањем антидемократског карактера режима али су и подржавале његов

28) Д. Радосављевић, 2001, *Елите и трансформација*, Нови Сад, стр. 67

state building програм. Ипак, постојале су антинационалистичке странке и невладине организације које су биле права опозиција режиму; и,

4. командна елита ЈНА је била независан фактор у првој фази развоја (1987-1991. године) и имала је значајну функцију у започињању војних сукоба. Војни врх већ је склопио пакт са Милошевићем крајем 80-их и координирао је своје акције с његовим плановима. Током 1992. године, ЈНА је реорганизована и преименована у Војску Југославије, са Слободаном Милошевићем, као *de facto*, врховним командантом на челу.

Карактеристике политичког система биле су у великој мери одређене особинама партијског система који је постојао у Србији током 90-их година. Након првих слободних избора 1990. године, када је СПС, захваљујући и веома добро изабраном већинском изборном систему²⁹⁾, са великом лакоћом освојила више од $\frac{3}{4}$ места у парламенту, деловало је да ће Милошевић успоставити доминантну позицију у партијском систему. Међутим, лоши резултати његових планова као последицу су имали јачање екстремне деснице (Српске радикалне странке, са Војиславом Шешељем на челу). Од 1992. године, антидемократски екстреми левице (СПС) и деснице (СРС) остваривали су успешну сарадњу и доминирали су политичким и партијским системом. Центристичке партије су гурнуте у страну, захваљујући оваквом развоју догађаја, али захваљујући и својој фрагментацији и нејединству. Демократске промене, до којих је дошло у октобру 2000. године, СПС су маргинализовале и скоро потиснуле са политичке сцене. До оваквог развоја ситуације дошло је и због изручења њеног лидера Хашком трибуналу за ратне злочине почињене на простору бивше СФРЈ, у јуну 2001. године. Српска радикална странка (СРС) и након ових промена остала је најмасовнија и најјача политичка партија у Србији.³⁰⁾

Прву фазу владавине Слободана Милошевића (до 1996. године) можемо описати као либерализовани ауторитарни режим који је толеришао опозицију док је уживао широку народну подршку³¹⁾.

29) Тада је СПС са подршком нешто већом од 40% бирача имао 194 посланика од могућих 250 у парламенту Србије.

30) Српска радикална странка се поделила 2008. године тако што је део њених чланова незадовољан антиевропском политиком свог вође, Војислава Шешеља, основао нову партију – Српску напредну странку, са Томиславом Николићем на челу.

31) N. Zakošek, "Democratization, State-building and War: The Cases of Serbia and Croatia", *Democratization*, Vol. 15, No. 3/2008.

Пропаст експанзионистичке политике као и економске санкције које су наметнуте Србији изазвале су велико незадовољство код грађана, што је изазвало нагли пад легитимности режима. Након 1996. године, да би се одржао на власти, режим је повећао репресију над грађанима и развио особине „цезаристичке легуре“³²⁾. Основна карактеристика цезаризма је форма персонализоване власти која се ослања на плебисцитарни тип подршке. Цезаризам је увек праћен разарањем конституционализма и може се дефинисати као нарочита врста тираније. Једна од важних његових особина је уништавање јавног поља и политичке јавности без које човек као јединка не може реализовати свој политички идентитет.³³⁾ Ситуација се додатно погоршала ратом на Косову (и за Косово), који је као последицу имао бомбардовање Србије од стране НАТО снага. Легитимност режима је запала у кризу током 2000. године, када се српска опозиција ујединила и представила заједничког кандидата за председничке изборе, на савезном нивоу власти (СРЈ), заказане за септембар исте године. На изборима је победио опозицијски кандидат, др Војислав Коштуница. Када је Милошевић покушао да поништи изборе дошло је до демонстрација, које су се спонтано трансформисале у демократску револуцију. Ванредни парламентарни избори у Србији, у децембру 2000. године, потврдили су победу опозиције и успоставили демократску већину у парламенту, довољну за уставне промене и, претпостављани раскид са милошевићевским принципима организације државе и друштва.. После много година борбе за демократију, петооктобарска револуција се десила у Србији, а њена је последица било ослобађање (СР)Југославије од једног лошег режима.³⁴⁾

Иако је био једна од најбитнијих тачака у програмима политичких актера, означен као потреба радикалног дисконтинуитета са претходним режимом и његовим наслеђем, устав Србије је донесен тек 2006. године. Донешен на про-

32) „Токвилова опомена да свуда где се типови предмодерних аутономија нису преобликовали у модерне форме цивилног друштва, имамо рађање нових типова тиранија и малих тирана.....Цезаристичка легура у Србији, која готово деценију „јаше“ на грбачи овога друштва, никада је управо на структурном дефициту либералне традиције.“ М. Подунавац, према Д. Радосављевић, 2001, *Елите и трансформација*, Нови Сад, стр. 117.

33) Према: М. Подунавац, 2003, „Пут Србије ка нормалној држави“, *Република*, бр. 318-319.

34) Н. Димитријевић, 2002, „Уставна демократија за Југославију: између реформе и револуције“, у: *Између ауторитаризма и демократије – Србија, Црна Гора, Хрватска, том I*, Београд, стр.35

блематичан начин, на основу тајног договора најмоћнијих политичких партија и њихових лидера – ДСС, СРС и ДС, овај је највиши политички и правни акт Србије, мало кога задовољио. Многи аналитичари су у време доношења, као и након усвајања истог, устврдили да Устав Србије из 2006. године није дао очекиване резултате. Мишљење Милана Подунавца, је да је у првих годину дана након револуције пропуштена шанса да се револуционарни дух октобарских промена материјализује у форми новог друштвеног уговора, односно устава³⁵⁾. Овом ставу су блиске и оцене Ненада Димитријевића, Александра Молнара, Александра Фире, Маријане Пајванчић, али и многобројних учесника у политичком животу, било оних из партија на власти, или из опозиције, као и из редова грађанског друштва, из струковних и других организација. Изгледа да у политичком и јавном животу у Србији постоји само једно питање, са којим се слаже огромна већина учесника – Устав Републике Србије је нужно мењати, скоро у свим деловима!

* * *

Бурни XX век завршио је распадом једне значајне државе у Југоисточној Европи – Социјалистичке Федеративне Републике Југославије. Нови миленијум је уместо са једном земљом на овим просторима започео са шест нових (Словенија, Хрватска, Босна и Херцеговина, Србија, Црна Гора, Македонија). Али овај процес разједињења није био „плишани развод“³⁶⁾ већ је био праћен ратовима у Хрватској, Босни и Херцеговини и на Косову.

Национализам у југословенским републикама, у комбинацији са ауторитарним тежњама тадашњих националних вођа, довео је до успона радикалних струја у свим земљама. Овај радикализам ишао је у прилог ауторитарним председницима у Хрватској и Србији, те њиховим помагачима, јер им је омогућио да неупитно владају годинама. Њихове политичке партије нису имале озбиљну опозицију која би била у стању да наруши ову хегемонију. Кројећи

---

35) М. Подунавац, 2006, *Поредок, конституционализам, демократија*, Београд, стр. 136

36) „Плишани развод“ је израз који се користи кад распад федералне државе није праћен војним сукобима, а у употреби је од случаја распада Чехословачке, 1993. године.

партијски и политички систем по својој мери, онемогућавали су свима који се нису слагали са њима да било шта промене. Ипак, до промена ће у обе ове земље доћи. Скоро истовремено, током 2000. године, десиће се демократске промене – у Хрватској ће Хрватска демократска заједница, значајно урушена после смрти њеног творца, али и режима у Хрватској, Фрање Туђмана, након парламентарних избора, признати пораз и невољко власт препустити коалицији опозиционих партија предвођених највећом од њих, СДП-ом, а у Србији, тачније СР Југославији, председнички избори ће донети радикалну промену – изборну победу ће однети кандидат уједињене опозиције. Али, признавање пораза Социјалистичке партије Србије и њеног вође није било решење за креатора тог режима, С. Милошевића. Покушај поништавања председничких избора изазвао је револт грађана који су, 5.-ог октобра 2000. године, изашли на улице у целој Србији и захтевали признавање резултата председничких избора, у чему су захваљујући великој енергичности, коначно и успели. Свој избор грађани су потврдили на парламентарним изборима у децембру 2000. године, у Србији..

На крају би нагласили и чињеницу (пре)дугог „живота“ ова два режима, што се може објаснити њиховом перманентном везаношћу за ратну опцију, из чега су црпили своју дуготрајност. Или, како то М. Подунавац каже: *„Ослањање на рат је тајна режима, а његов највећи непријатељ је мир. Опасност лежи у томе да оно што настане када се хаос постави за начело, завршава у хаосу“*³⁷⁾. Када је ратна опција исцрпена, режими у Хрватској и Србији су остали голи, као цар са новим оделом, немоћни да понуде нешто ново, боље, ефикасније. Масе су мудро прешле на страну нових победника, пораженима је остало да се суоче са својим (не)делима, што су они, такође мудро, одбили да ураде. Зато опоравак од тешких последица ових режима иде веома, веома полако.

Промене власти у Хрватској и Србији током 2000. године показали су да ове две земље имају демократски потенцијал што су и доказале уставним променама. Хрватска је уставним променама укинула полупредседнички систем, док је Србија током 2006. године донела нови Устав, као претпоставку даље демократизације. На основу развоја политичких система Хрватске и Србије почетком XXI века, које су у одређеном смислу политички сијамски

37) М. Подунавац, „Легитимност и страх у делима Гиљерма Ферера“, *Политичке перспективе*, 1/2011.

близанци, можемо са великом мером сигурности закључити да оба система припадају групи консолидованих политичких система, са прихватањем демократије „као једине игре у граду“, али, истовремено, да је та консолидација још увек на нижем нивоу од онога који је потребан грађанима обе земље, региону Западног Балкана, као и ширем европском политичком простору. Оно што може бити охрабрујуће, је да су политичке елите обе земље, праћене знатним бројем грађана, чврсто решене да своју будућност виде у Европској унији³⁸⁾, у којој сигурно неће моћи да практикују политику и праксу коју су имале током последње деценије XX века.

Nikolina Matijevic

CONCEPTUAL MATRICES OF THE TRANSITIONAL AND CONSOLIDATIONAL PROCESSES IN CROATIA AND SERBIA

Summary

The processes of transition and democratic consolidation in Croatia and Serbia are the subject of our study, and so is a conceptual matrix in which begins and exists, in the long run, forming of a new political order. These are, primarily, ideas of building a nation state, as grounds for the establishment of post-communist political systems in these countries, and a source of legitimacy of the new regime.

Key words: Croatia, Serbia, transition, democratization, consolidation, nation-state

ЛИТЕРАТУРА

- Ash T. G., *Mi građani 1989. Svjedočanstva iz Varšave, Budimpešte, Berlina i Praga*, Zagreb, 1993.
- Бачић А., „Уставно уређење у Републици Хрватској (1990-2002)“, у: *Између ауторитаризма и демократије – Србија, Црна Гора, Хрватска, том I*, Београд, 2002.
- Биланцић Д., *Хрватска модерна повијест*, Загреб, 1999.
- Бувач Д., *Националетатизам – Хрватски економски случај*, Загреб, 1994.
- Vladislavljjevic N., *Serbia's Antibureaucratic Revolution: Milosevic, the Fall of Communism and Nationalist Mobilization*, London, 2008.
- Вркатић Л., *О конзервативним политичким идејама*, Нови Сад, 2009.

38) Хрватска постаје 28. чланица ЕУ 1.-ог јула 2013. године; Србија је статус кандидата добила у фебруару ове године.

- Вујадиновић Д. (уред.), *Између ауторитаризма и демократије – Србија, Црна Гора, Хрватска, том I*, Београд, 2002.
- Димитријевић Н., „Уставна демократија за Југославију: између реформе и револуције“, у: *Између ауторитаризма и демократије – Србија, Црна Гора, Хрватска, том I*, Београд, 2002.
- Драговић-Сосо Ј., *Спасиоци нације. Интелектуална опозиција Србије и оживљавање национализма*, Београд, 2004.
- Ђукић С., *Како се догодио вођа*, Београд, 1992.
- Закошек Н., „Легитимирање поретка“, у: *Лексикон темељних појмова политике*, Загреб, 1990.
- Закошек Н., *Политички систем Хрватске*, Загреб, 2002.
- Закошек Н., „Democratization, State-building and War: The Cases of Serbia and Croatia“, *Democratization*, vol. 15, no. 3/2008.
- Јовић Д., *Југославија - држава која је одумрла. Успон, криза и пад Кардељеве Југославије (1974-1990)*, Загреб, 2003.
- Каплан Р. Д., *Балкански духови*, Београд, 2004.
- Касаповић М., Шибер И., Н Закошек., *Бирачи и демократија*, Загреб, 1998.
- Линц Х., Степан А., *Демократска транзиција и консолидација*, Београд, 1998.
- Лутовац З. (прир.), *Политичке странке и бирачи у државама бивше Југославије*, Београд, 2006.
- Малдини П., *Политичка култура и демократска транзиција у Хрватској*, Дубровник, 2011.
- Малешевић С., *Идеологија, легитимност и нова држава. Југославија, Србија и Хрватска*, Загреб/Београд, 2004.
- Merkel W., Ukotvljene i manjkave demokracije, *Politička misao*, Vol. XLIII, br. 1/2004.
- Merkel W., „Democracy through War?“, *Democratization*, vol. 15, no. 3/2008.
- Молнар А., *Опроштај од просветитељске идеје уставотворне скупштине? О ротационом кретању револуције у Србији, 2000-2007*, Београд, 2008.
- Muller J-W., *Constitutional patriotism*, New Jersey, 2007.
- Орловић С., *Политичке партије и моћ*, Београд, 2002.
- Орловић С., *Политички живот Србије између партократије и демократије*, Београд, 2008.
- Павловић Д. (прир.), *Развој демократских установа у Србији – десет година после*, Београд, 2010.
- Подунавац М., „Легитимитет“, у: *Енциклопедија политичке културе*, Београд, 1993.
- Подунавац М., *Принцип грађанства и поредак политике*, Београд, 1998.

- Подунавац М., Пут Србије ка нормалној држави, *Република*, бр. 318-319, Београд, 2003.
- Подунавац М., *Поредак, конституционализам, демократија*, Београд, 2006.
- Подунавац М., „Реконституција модерне државе и нације“, Посебни отисак из *Гласника Одјељења друштвених наука ЦАНУ*, бр. 19, Подгорица, 2008.
- Подунавац М., „Легитимност и страх у делима Гиљерма Ферера“, *Политичке перспективе*, 1/2011.
- Припић И., Пуховски Ж., М Узелац. (ур.), *Лексикон темељних појмова политике*, Загреб, 1990.
- Пусић В., *Владаоци и управљачи*, Загреб, 1992.
- Радосављевић Д., *Елите и трансформација*, Нови Сад, 2001.
- Радосављевић Д., „Политичке елите у социјалној трансформацији – од колективистичког ка либерално-демократском етосу“, *Анали пословне економије*, Бања Лука, бр. 2/2008.
- Слапшак С., *Шта је изазвало рат у Југославији*, Београд, 1992.
- Стоиљковић З., *Партије и партијски систем Србије*, Београд, 2006.
- Ташић П., *Како је убијена друга Југославија*, Скопље, 1994.
- Фира А., *Енциклопедија уставног права бивших југословенских држава, том III, Уставно право Републике Словеније, Републике Хрватске, Републике Македоније*, Нови Сад, 1999.
- Хантингтон С. П., *Трећи талас*, Београд, 2004.
- Хејвуд Е., *Политика*, Београд, 2004.
- Хејвуд Е., *Политичке идеологије*, Београд, 2005.
- Хењак А., „Страначка идентификација и границе страначке мобилизације у Хрватској након 2000. године“, *Политичке перспективе*, 1/2011.
- Хорват Ј., *Странке код Хрвата и њихова идеологија*, Београд, 1939.
- Свијић/Р. Sanfey К., *Југоistoчна Европа. Од konflikata до saradnje*, Zagreb, 2008.
- Шувар С., *Хрватски карусел*, Загреб, 2004.

Resume

Nationalism in the Yugoslav republics, in conjunction with the authoritarian tendencies of the national leaders at the time, led to the rise of a radical current in all of these countries. This radicalism went in favour of authoritarian presidents of Croatia and Serbia, and their helpers, because it enabled their unquestionable rule for years. By tailoring the party and political system to their measure, they prevented everyone who disagreed with them to change anything. Almost simultaneously, during the year 2000, democratic changes would happen – in Croatia, the Cro-

atian Democratic Union, significantly damaged after the death of Franjo Tudjman, its creator and the creator of the regime in Croatia, would admit the defeat in the parliamentary elections and reluctantly relinquish the power to the coalition of opposition parties led by the biggest of them, SDP; in Serbia, FR Yugoslavia to be more precise, the presidential elections would bring on the radical changes – electoral victory would be taken away by the united opposition candidate. But admitting defeat by the Socialist Party of Serbia and its leaders was not the right solution for the creator of this regime, S. Milosevic. His attempt to annul the presidential elections sparked a revolt by citizens who, on October 5th, 2000, took to the streets throughout Serbia and demanded recognition of the results of the presidential elections which, thanks to a great amount of energy, they finally managed to obtain. The citizens confirmed their choice at the parliamentary elections in December 2000.

We would like to emphasize the fact that these two regimes had a (too) long “life”, which can be explained by their permanent attachment to the war option, from which they derived their durability. Or, as M. Podunavac puts it: “Relying on war is a secret of a regime and its greatest enemy is peace. The danger lies in the fact that whatever is created by applying the principle of chaos, ends in chaos”³⁹⁾. When the war option was exhausted, the regimes in Croatia and Serbia were left bare, like the emperor with his new clothes, unable to offer anything new, better, more efficient. The masses wisely sided with the new victors, and the defeated were left to deal with their (evil) deeds, which they, also wisely, refused to do. This is why the recovery from the severe consequences of these regimes is going very, very slowly.

Government changes in Croatia and Serbia in 2000 showed that these two countries have democratic potential, which they demonstrated by making constitutional changes. Croatia abolished its semi-presidential system by making constitutional changes, while Serbia adopted a new constitution in 2006, as a precondition for further democratization.

---

39) M. Podunavac, „Legitimnost i strah u delima Giljerma Ferera“, *Političke perspektive*, 1/2011.

Овај рад је примљен 22. јула 2012. а прихваћен за штампу на састанку Редакције 28. септембра 2012. године.